

“GÖKÇEN KIZ ÇEŞMESİ” ADLI ÇOCUK ÖYKÜSÜNÜN GREIMAS’IN EYLEYENLER MODELİNE GÖRE İNCELENMESİ

Zeynep ÇETİNKAYA*

Özet

Bir metni çözümlerken metnin derin yapısını anlamak için öncelikle yüzey yapısını irdelemek gerekir. Bu çalışmada da bir çocuk öyküsü olan “Gökçen Kız Çeşmesi” adlı öykünün yüzey yapısını, Greimas’ın eyleyenler modeline göre belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla öykü, kesitlere ayrılarak eyleyenler arasındaki ilişkiler ve anlatının işleyiş şeması ortaya konmuştur. Çözümlemeye bağlı olarak öznenin durum öznesinden edim öznesine doğru bir değişim gösterdiği; anlatının işleyişinde “eyletim, edinç, edim ve yaptırım” aşamalarının hepsinin gerçekleştiği; yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı deneyimlerinin de oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Greimas, yüzey yapı, eyleyenler modeli, anlatı şeması, çocuk öyküsü

Giriş

Bu çalışmada, Gülten Dayıoğlu’nun “Gökçen Kız Çeşmesi” adlı çocuk öyküsü, Greimas’ın eyleyenler modeline göre incelenmiştir. Gökçen Kız, bacakları tutmayan bir köylü kızıdır. Köylü, harman zamanı çalışmaya gittiği için Gökçen Kız köyde yalnız kalır. Bu durum, onu çok mutsuz eder. Annesi ve ninesinin isteği üzerine buğday saplarından sepet örmeye başlar. Bir gün, köyün yolundan geçen bir turist, bu sepetlerden birini beğenerek satın alır. Bunun üzerine Gökçen Kız, daha fazla süs eşyası yaparak onları satar. Bu durumu gören köylüler de turistler için el ürünleri yapmaya başlar. Elde edilen gelirlerle köye elektrik ve su getirilerek çeşme yaptırılır. Bunları başlatan kişi, Gökçen Kız olduğu için çeşmeye onun adı verilir.

Anlatı, geçmişten günümüze kadar insanoğlu tarafından kullanılan etkili bir aktarım türü olmuştur. Metin teriminin eş anlamlısı olarak kabul edilen bu tür için “gerçek ya da düşsel olayların, değişik gösterge dizgeleri aracılığıyla anlatılması sonucu ortaya çıkmış bütün” (Rifat, 1999, 15) ya da “bir kişinin (anlatıcı) belli bir bakış açısı ile birbiriyle ilintili olaylar dizisini belli bir uzam ve zaman içine koyarak kurguladığı metin tipleri” (Günay, 2001, 156) biçiminde bir açıklama getirebilir. Anlatının özünde bir kurgu vardır. Bu kurgunun içinde olaylar, uzam, zaman ve kişiler yer alır. Anlatının bu bileşenleri de anlam üretme sürecinde belli bir düzen içerisinde verilir.

Anlatıyı oluşturma sürecinde yazar, anlamı, öyküleme zinciri içinde vererek bir düzen içerisinde sunar. “Anlatılardaki anlamlar, çeşitli aşamalardan geçerek, bir-

* Yrd. Doç. Dr.; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitim Bölümü

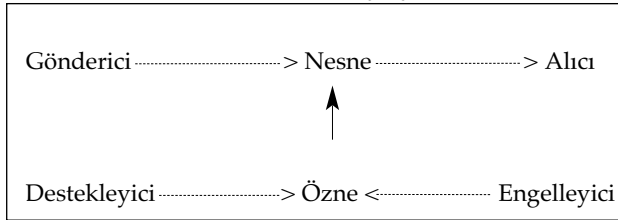
birleriyle bütünleşerek, birbirleriyle karşıtlaşarak, başka yapılarla dönüşerek oluşurlar.” (Rifat, 1999, 16). Bu durumda anlatı, tıpkı tümce sözdizimine benzer biçimde bir sözdizimsel yapı gösterir. Yazarın oluşturduğu sözdizimsel yapıya bağlı olarak okur, “metinlerde hep belli bir düzenleme örneği bulmaya alışmıştır.” (Kıran ve Kıran, 2003, 263). Okuma eylemi sırasında okur, metne bağlı olarak uygun şemalarını harekete geçirir ve yazarın anlatı şeması ile ilgili değerlendirmelerde bulunur. Dolayısıyla bir metnin anlam evrenine ulaşılması için öncelikle metnin anlatı şemasının belirlenmesi gerekir.

2. Greimas’ın Eyleyenler Örneği ve Anlatı İzlencesi

Metnin anlatı şemasını belirleme üzerine kuramsal temelleri atan önemli kişilerden biri V. Propp’tur. Propp (2001), Rus halk masalları üzerinde yapısal bir inceleme yaparak değişmeyen 31 işlev belirlemiştir. Ona göre bu işlevlerin masal kişileri ile ilişkisine bağlı olarak eylem alanları oluşmaktadır. Masallarda “saldırgan, başışçı, yardımcı, aranan kişi, gönderen, kahraman ve düzmece kahraman” olmak üzere yedi tür eylem alanı vardır.

Propp’un eylem alanı ile ilgili açıklamaları, A.J. Greimas tarafından “eyleyen” açısından değerlendirilir. Eyleyen, “eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesnelerin her biri” (Vardar, 1998, 102) olarak ele alınmaktadır. Greimas, eylemleri altı eyleyene dönüştürerek aralarındaki ilişkileri şu şekilde gösterir (Yücel 1999, 119):

Tablo 1: Greimas’ın Eyleyenler Modeli

Özne, nesne, gönderici, alıcı, destekleyici ve engelleyici öğeleri, anlatı örneğini oluşturur. Bu örnekte, “tüm anlatılar için değişmeyen ortak ve soyut bir yapı önerir.” (Kıran ve Kıran, 2003, 215). Eyleyensel örneğin tüm öğeleri bir arada olmak zorunda değildir. Bir anlatıda altı eyleyen de olabilir birkaç da (Yücel, 1999, 121). Ayrıca eyleyen kavramı sadece kişi ile sınırlı değildir. Eylem açısından önem taşıyan nesnelere, somut ve soyut özellikler de eyleyen olarak kabul edilebilir (Kıran ve Kıran, 2003, 216).

Genel olarak anlatıda yer alan kişiler, yaptıkları işlemlere göre betimlenmektedir (Günay, 2002, 188). Greimas da kişilerin eylemlerini, altı eyleyene indirildikten sonra bunları işlevleri açısından kendi aralarında ikiye bölünmüş biçimde birleştirir (Kıran ve Kıran, 2003, 216):

1. İsteyim eksenini: özne ve nesne karşıtlığı.
2. İletişim eksenini: gönderici ve alıcı karşıtlığı.
3. Güç eksenini: destekleyici ve engelleyici karşıtlığı.

Anlatıda izlenen bu şema ve eyleyenlerin işleyişi, anlatının sözdizimini oluşturur. Metnin derin yapısına ve anlamına ulaşmak için öncelikle sözdizimsel yapıya bakmak gerekir. Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında anlatısal ürünlerde sözdizimsel yapıyı ortaya koyma çalışmalarının olduğu görülmektedir. İşeri (2000), “Yolcu ile Yılan” adlı masalın göstergebilimsel çözümlemesinde öznelerin değişim içerisinde olduklarını; biri için olumlu olan bir durumun diğeri için olumsuzluk yarattığını; değişim sırasında konumların değişerek aynı zıtlığın devam ettiğini ve bu durumun da anlatının genel izleğini oluşturduğunu belirlemiştir. İncelediği metinde egemen olan izleğin “can” olduğunu ifade etmiştir.

Kuzu (2004), Greimas’ın eyleyenler modelinin bir durum-kesit öyküsünde nasıl işleneceğine ilişkin bir çözümleme yapmıştır. İnceleme sonucunda dönüştürücü ögenin gerçekleşmediğini; sonuç durumu ile başlangıç durumunun aynı özellikte olduğunu; öznenin amacına ulaşamadığını; insanın insanla ve kendisiyle çatışmasının yansıtıldığını belirlemiştir. Bu metnin “zorbalığa karşı koyma”, izleği üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir.

Atan (2008), “Tilki ile Yılan” masalı üzerine bir inceleme yapmış, anlatıda onurlandırıcı deneyimin gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre başlangıçta özneler arkadıştır, dönüşüm aşamasında öznelerin izlenceleri farklılaşır, sonuçta tilki, yılan kendi izlencesine çekerek başarıya ulaşır.

Arıkan (2009) da Samuel Richardson’ın Pamela adlı romanını göstergebilimsel açıdan değerlendirmiş; anlatıdaki temel izleği, “olmak” ile “görünmek” arasındaki uçurum olarak belirlemiştir. Çalışmada, başlangıç durumunda öznelerin farklı değer nesnelere sahip olmak istedikleri ve dönüşüm sırasında öznelerin bazı kiplikleri edinerek eksikliklerini giderdikleri, böylece bir dengenin sağlandığı belirtilmiştir.

Daniel Defoe’nun Moll Flanders adlı romanını çözümlleyen Çakır (2009) da anlatının temelinin aidiyet eksikliğine dayandığı sonucuna ulaşmıştır. Makalede, başlangıçta öznenin kimsesiz ve yalnız olduğu; aidiyeti bir eksiklik olarak gördüğü; edinç aşamasında bu eksikliğin giderilmeye çalışıldığı; edimde bunlarla ilgili deneyimlerde bulunulduğu; sonunda da bu eksikliğin giderilerek onurlandırıcı deneyime ulaşıldığı ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi Greimas’ın eyleyenler modeline göre çözümlemelere bağlı olarak çalışmalarda incelenen metnin özelliğine ilişkin farklı sonuçlara ulaşılmıştır. İnceleme için öykü, roman, masal gibi çeşitli anlatı türleri seçilmiştir. Alanyazına bakıldığında çocuklar için yazılan ürünlerde böyle bir incelemenin yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada, çocuklara yönelik yazılmış bir öykünün Greimas’ın eyleyenler modelindeki süreci yapısında barındırıp barındırmadığını ortaya koyma amaçlanmıştır. Bu amaçla çocuklar için öykü ve roman yazar Gülten Dayıoğlu’nun “Gökçen Kız Çeşmesi” adlı öyküsü incelenmiştir. Anlatı izlencesini belirlemenin metni okuma sürecinde kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür.

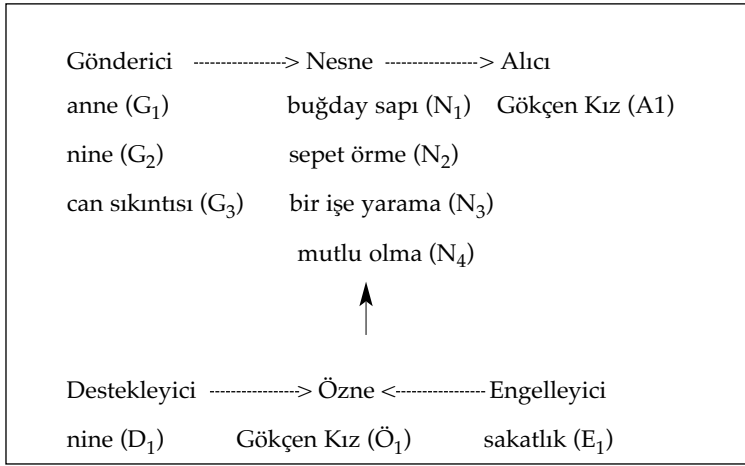
3. Öykünün Eyleyenler Modeli

İncelenecek olan öykü, öncelikle kesitlere ayrılarak Greimas’ın eyleyenler örnekçesine göre ele alınmıştır. Çözümleme sırasında eyleyenler ve aralarındaki ilişkiler şu şekilde simgelenmiştir: Özne= Ö, Nesne= N, Gönderici= G, Alıcı= A, Destekleyici= D ve Engelleyici= E, Anlatı İzlencesi= Aİ, Edim Sözcüsü= [], Durum Sözcüsü= (), Edim İşlevi ya da Dönüşüm= →, Bağlaşım= ∩, Ayrışım= U.

3.1. Öykünün Birinci Kesiti

Anlatının ilk kesitinde, Gökçen Kız tanıtılmaktadır. Gökçen Kız, bacakları tutmayan, köyde yaşayan bir kızdır. Çocuklar da dâhil bütün köy, harman zamanı çalışmaya gitmektedir. Gökçen Kız, yürüyemediği için köyde yalnız kalır ve bir işe yaramadığını düşünür. Bu durum onda hem can sıkıntısı yaratır hem de onun mutlu olmasını engeller. Kızının bu durumuna üzülen annesi, kızının can sıkıntısını gidermek ve mutlu olmasını sağlamak için buğdaydan sepet örmesini ister. Gökçen Kız’a zamanında ninesi de aynı şeyi önerdiği ve buğday saplarından süs eşyası örmeyi öğrettiği için bir süs sepeti örer. Birinci kesitte yer alan bu eyleyenler arasındaki ilişkiler şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 2: Birinci Kesitteki Eyleyenler Modeli

Özne ile nesne arasındaki ilişki, isteyim ekseninde gerçekleşir. Buradaki özne, eylemlere katılan kahraman, nesne de kahramanın elde etmek istediği bir şey ya da bir kimsedir. Özne ile nesne arasındaki ilişkiye bağlı olarak bir anlatı sözcüğü oluşur. Bu sözcük de durum ve edim olmak üzere ikiye ayrılır (Kıran ve Kıran, 2003, 217, 218). Durum sözcüğünde durağanlık, edim sözcüğünde ise devingenlik vardır. Durum sözcüğü, bağlaşım ve ayrışım olmak üzere iki tür özellik gösterir. Bağlaşım durum sözcüğü, nesnenin sahip olma özelliği ile ilgilidir. Ayrışım durumunda ise özne ve nesne birbirinden ayrıdır (Yücel, 1999, 122). Özne için de durum öznesi ve edim öznesi olma özelliği vardır. Özne, başlangıçta durum öznesi özelliği gösterirken değişimler yoluyla edim öznesine dönüşebilir.

Bu anlatının başlangıcında Gökçen Kız (Ö₁), durum öznesi olma özelliği göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi durum sözcükleri durağanlık gösterir ve özne, nesneye sahipse bağlaşım, değilse ayrışım öznesi adını alır. Burada durum öznesi olan Gökçen Kız (Ö₁), buğday sapı (N₁) ve sepet örme (N₂) ile bağlaşım (Ö₁ ∩ N₁, N₂); bir işe yarama (N₃) ve mutlu olma (N₄) ile ayrışım özelliği göstermektedir (Ö₁ ∪ N₁, N₂).

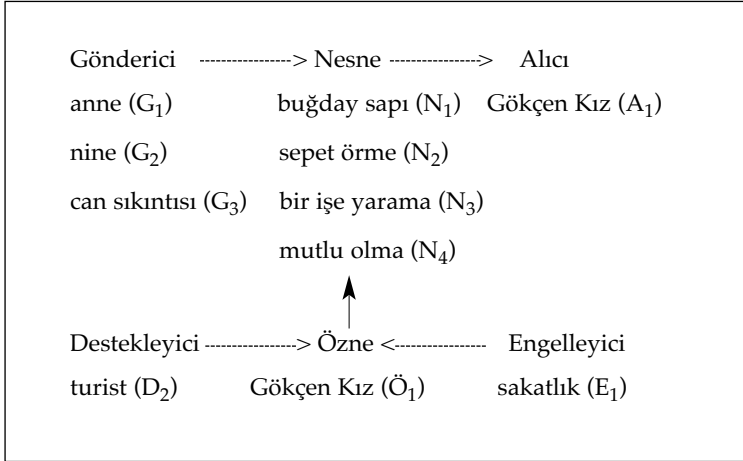
Gönderici ve alıcı arasında, iletişim ilişkisi bulunmaktadır. Göndericinin işlevi, alıcıya bir şey -nesne- iletmektir (Yücel, 1999, 120). İletişim ekseninde yer alan anne (G_1), nine (G_2), can sıkıntısı (G_3) ile Gökçen Kız (A_1) arasında bir ilişki söz konusudur. Bu eksende “**gönderici** özneyi bir şey yapması için görevlendirir, **alıcı** ise bu eylemden yarar sağlar.” (Kıran ve Kıran, 2003, 224). Anne (G_1), Gökçen Kız’dan (A_1) buğday saplarından bir şeyler örmesini ister, nine (G_2) de zamanında onu bu yönde teşvik eder. Gökçen Kız’ın içindeki sıkıntı (G_3) da onu harekete geçirir.

Güç eksenindeki destekleyici, özne ve engelleyici arasında da istenen durumun gerçekleşmesi için gereken gücün oluşması yer almaktadır (Yücel, 1999, 120). Anlatıda öznenin işin kolaylaştıran bir destekleyici ve ona karşı gelen bir engelleyici olabilir. Birincisi özneye güç verirken ikincisi onun amacına ulaşmasını engeller (Kıran ve Kıran, 2003, 228). Bu anlatıda nine (D_1), sadece öğüt vermekle kalmamış, Gökçen Kız’a ($Ö_1$) buğday sapından örgü örmeyi de öğretmiştir. Gökçen Kız için engelleyici olan unsur da sakatlığı (E_1) olmuştur. Sakat olması, onun mutlu olmasını engellemektedir.

3.2. Öykünün İkinci Kesiti

Anlatının ikinci kesitinde Gökçen Kız, bir sepet ve nazarlık örür. Bunları sokak kapısının tokmağına asar. Yoldan geçen bir turist, onun sepet örüşünü izler. Sepeti ördükten sonra nazarlıkla beraber ona hediye eder. Ancak turist, bunları hediye olarak kabul edemez ve satın alır. Bu kesite ilişkin eyleyen ilişkileri şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 3: İkinci Kesitteki Eyleyenler Modeli

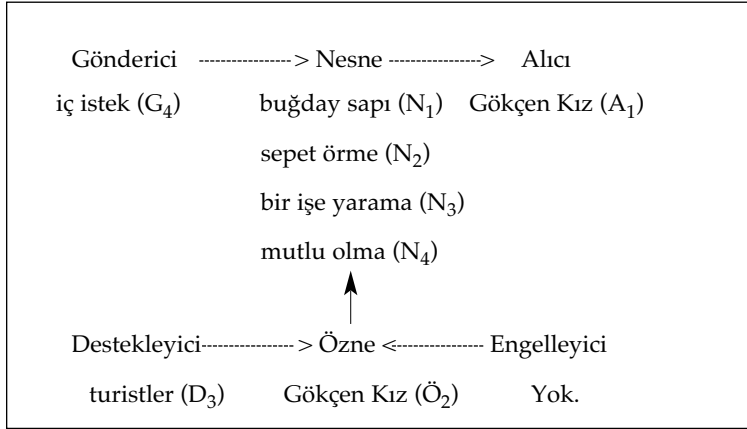

Bu kesitte, güç ekseninde belirgin bir değişiklik söz konusudur. Yoldan geçen turist (D_2), Gökçen Kız’ın ($Ö_1$) ördüğü ürünleri beğenerek satın alır ve ona destek olur.

3.3. Öykünün Üçüncü Kesiti

Üçüncü kesitte, Gökçen Kız, gün boyunca buğday saplarından nazarlıklar ve sepetler örmeye başlar. Elishlerini, köyün yakınındaki tarihi kalıntının yanında sergiler. Orada ürünlerini satarak çok para kazanır. Artık yalnızlıktan, can sıkıntısından ve sakatlığını düşünüp üzülmekten kurtulur. Bu kesitteki eyleyenler, şöyle gösterilebilir:

Tablo 4: Üçüncü Kesitteki Eyleyenler Modeli

Birinci kesitte durum öznesi özelliği gösteren Gökçen Kız (Ö₁), eylemlerde bulunarak kendi kendini bir değere kavuşturur ve böylece edim öznesi (Ö₂) olma özelliği taşır. Anlatılarda “iki ayrı öznenin bulunması iki ayrı ‘kişi’nin varlığını içermez her zaman, her iki işlevi tek bir varlığın yüklendiği çok olur.” (Yücel, 1999, 124). Burada da aynı özne, el ürünleri yapıp satarak bir dönüşüm geçirir.

İsteyim eksenine bakıldığında da ilk kesite göre bir değişim olduğu görülür. Gökçen Kız (Ö₂), el ürünlerini satarak çok para kazandığı için istediği nesnelere kavuşur, kendisinin bir işe yaradığını düşündüğü için mutlu olur (A₁ = [(Ö₁ U N₃, N₄) → (Ö₂ ∩ N₃, N₄)]).

İletişim ekseninde yer alan özne, kimi zaman göndericiye gereksinim duymadan eyleme geçebilir (Kıran ve Kıran, 2003, 224). Bu metinde de gönderici ve alıcı işlevini Gökçen Kız gerçekleştirir. Artık el ürünlerini yapmak Gökçen Kız’ın içinden gelmektedir (G₄). Bu durumda Gökçen Kız hem eyleyen özne hem de eyleyen gönderici konumuna gelir.

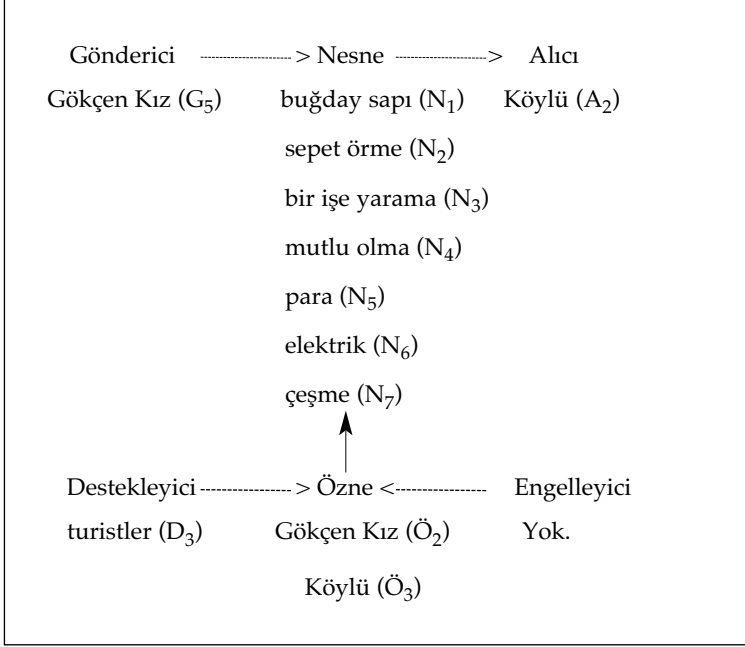
Bazen bir anlatıda sadece destekleyici ya da sadece engelleyici olabilir (Kıran ve Kıran, 2003: 228). Bu kesitin güç ekseninde de turistler (D₃) el ürünlerini satın alarak destekleyici işlevi görürken artık, sakatlık (E₁) Gökçen Kız için bir engel değildir.

3.4. Öykünün Dördüncü Kesiti

Öykünün son kesitinde bütün köy, turistler için el işi yapmaya başlar. Gökçen Kız’ın küçük sergisi, büyük bir dükkâna dönüşür. Satıştan elde edilen parayla köye elektrik üretici alınır, köye içme suyu getirilerek meydana bir çeşme yaptırılır. Bütün

bunları köye Gökçen Kız sağladığı için çeşmeye onun adı verilir. Son kesitte yer alan ilişkiler, şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 5: Dördüncü Kesitteki Eyleyenler Modeli

Eyleyenler arasındaki ilişkilere bakıldığında işlevler açısından bir değişiklik görülmektedir. Önceki kesitlerde isteyim ekseninde yer alan nesnelere yanına para (N₅), elektrik (N₆) ve çeşme (N₇) eklenmiştir. Gökçen Kız (Ö₂) ve Köylü (Ö₃) edim özneleri ile bu nesnelere arasında bir ilişki söz konusudur. Özneler bu nesnelere de bağlaşım özelliği gösterir (Ö₂ ve Ö₃ ∩ N₅, N₆, N₇).

İletişim ekseninde de Gökçen Kız (G₅), gönderici konumuna geçmiştir. Yapı sattığı elişleri ile köylüleri (A₂) eyleme geçirir. Turistler (D₃) bu ürünleri satın alarak öznelerin amaçlarına ulaşmasını sağlar. Anlatının son kesitinde de engelleyici bir eyleyenden söz edilememektedir.

4. Öykünün Anlatı İzlenesi

Durum sözceleri arasında bir geçiş söz konusudur. Bu geçişler de eylem yoluyla, diğer bir ifade ile edim sözcüğü yoluyla sağlanır. Durum sözcüğünden ve onu yönlendiren edim sözcüğünden oluşan anlatı yapısı da anlatı izlenesini (Aİ) oluşturur (Yücel, 1999, 122). Anlatı izlenesi, "eyletim, edinç, edim ve yaptırım" olmak üzere dört temel aşamada gerçekleşir. İlk ikisinde gönderen ve özne, diğer ikisinde de özne ve nesne etkileşim halindedir (Günay, 2002, 188). Greimas'a göre anlatılarda başlangıç ile bitiş arasında bir geçiş ve dönüşüm vardır. Başlangıçtan bitişe doğru devam eden anlatı izlenesinde eyleyenler de değişime ve dönüşüme uğrarlar (Kıran, 2003, 245).

Anlatı, bir eksikliğin ortaya çıkışıyla başlar, gönderici de bu eksikliği gidermesi için özneyi yönlendirir. Eyletim aşamasında gönderici ile özne arasında bir sözleşme yapılır. Gönderici, dönüşümü gerçekleştirecek olan özneyi etkileyerek harekete geçirir (Kıran ve Kıran, 2003, 249).

Bu çalışmadaki anlatı, “bir işe yarama” ve buna bağlı olarak da “mutlu olma” üzerine kurulmuştur. Başlangıç durumunda Gökçen Kız, sakat olduğu için bir işe yaramadığını düşünmektedir. Herkes harman yerinde çalışınca yalnızlığı iyice artar ve mutsuz olur. Annesi ve ninesi, can sıkıntısından kurtulması için buğday sapından sepet örmesini söylerler. Böylece eyletim aşamasında göndericiler, dönüşümü gerçekleştirecek olan özneyi harekete geçirmiş olur.

Edinç aşaması, dönüşüm sürecinin ilk aşamasıdır. Bu aşamada özne, bir eyleme geçebilmek için gerekli yetenekleri kazanmaya çalışır. Bunun için öznenin yapmak zorunda olması, yapmayı istemesi, yapabilmesi (güç) ve yapmayı bilmesi (bilgi) gerekir. Bunlardan birinin eksik olması, özneyi başarısız olmaya iter (Kıran ve Kıran, 2003, 249). İncelenen metnin edinç aşamasında özne, gerekli yetileri kazanmaya çalışır. Özne başarılı olabilmek için “yapmak zorunda olma, yapmayı isteme, yapabilme ve yapmayı bilme” yetilerine sahip olmalıdır. Öyküde anne ve nine, özneye sepet örmesini söylemekte, bu durum da yapmak zorunda olmayı gerektirmektedir. Özne de iç sıkıntısını gidermek için bir gün sepet örmeyi, diğer bir ifade ile eylemi yapmak ister. Zamanında ninesi ona buğday saplarından sepet örmeyi öğrettiği için bu bilgiye sahiptir ve eylemi yapabilmektedir. Böylece özne, yetilendirici deneyimi gerçekleştirmiş olur.

Dönüşümün ikinci aşaması olan edimde de özne, edinç aşamasında edindiği yeteneklerden yararlanarak dönüşme eylemini gerçekleştirir (Kıran ve Kıran, 2003, 250). Yoldan geçen bir turistin, öznenin el ürünlerini beğenmesi, onu dönüşümün ikinci aşaması olan edime geçirir. Bu aşamada özne, edinç aşamasında edindiği yeteneklerden yararlanarak dönüşme eylemini gerçekleştirir. Gökçen Kız artık, el ürünlerini satmaya ve para kazanmaya, dolayısıyla can sıkıntısı giderek mutlu olmaya başlar. Bu eylemi başarabildiği için de sonuçlandırıcı deneyimi yaşamış olur.

Son aşama olan yaptırım da ise başlangıçtaki eksiklik giderilir (Kıran ve Kıran, 2003, 250). Metnin bitiş durumunda, öznenin başlangıçtaki eksikliği giderilir. Bunun yanı sıra özne, gönderici işlevini yüklenir ve köylünün de el ürünleri satarak para kazanmasını sağlar.

Anlatılar, “yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı” olmak üzere üç biçimde gelişip sonuçlanır. İlkinde öznenin belirli bir edimi gerçekleştirebilmesi için gerekli edinci kazanması, ikincisinde gerekli eylemi başarması, üçüncüsünde de başarısının tanınması gerekir (Yücel, 1999, 127). Bazı anlatılarda bu üç deneyim birlikte gerçekleşirken bazılarında da sadece biri gerçekleşir. Metinde, kazanılan paralarla köye elektrik getirilir ve bir çeşme yaptırılır. Bütün bunlar, özne sayesinde olduğu için çeşmeye onun adı verilerek ödüllendirilir. Böylece öykü, onurlandırıcı deneyimle sonuçlandırılır.

Öykünün anlatı çizgesi, şemalaştırarak şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 6: Anlatı İzlenesi

Gökçen Kız Çeşmesi			
Başlangıç Durumu	Dönüşüm		Bitiş Durumu
Eyletim	Yetilendirici Deneyim: Edinç	Sonuçlandırıcı Deneyim: Edim	Onurlandırıcı Deneyim: Tanınma ve Yaptırım
Öznenin bir işe yaramayı ve mutlu olmayı istemesi. Göndericilerin, ona sepet örmesini söylemesi	Öznenin yapmak zorunda olması, yapmayı istemesi, yapabilmese yapmayı bilmesi.	Öznenin yaptığı ürünleri satarak para kazanması. Can sıkıntısını gidererek mutlu olması.	Öznenin başlangıçtaki eksikliğini giderilmesi. Köye elektrik üreticinin alınması ve çeşme yaptırılması. Öznenin adının çeşmeye verilerek onurlandırılması.

Görüldüğü gibi öyküde, dört aşama da bulunmaktadır. Özne, bir dönüşüm geçirdiği için öykünün başlangıcı ile sonucu arasında bir fark vardır. Böylece öyküde yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı olmak üzere üç deneyim de gerçekleşir. Kısacası Gökçen Kız, bir dönüşüme uğrar. Başlangıçta can sıkıntısı çeken mutsuz biriyken anlatının sonunda neşeli, üretken ve diğer insanları etkileyen biri olur.

5. Sonuç

Gökçen Kız'ın can sıkıntısını gidermeyi ve mutlu olmayı istemesi, anlatının temel izlenesini oluşturmaktadır. Özne, başlangıçta bir durum öznesi olma özelliği taşımaktadır. Buğday sapı ve sepet örme nesnelere ile bağlamsal bir ilişki gösterirken bir işe yarama ve mutlu olma ile ayrışmsal bir ilişki göstermektedir. Anne ve nineden oluşan göndericiler, alıcıyı sepet örmesi için teşvik eder. Sakatlık, başlangıçta özne için bir engeldir. Daha sonra sepet örmeye başlar ve bir turistin ürünlerini beğenmesi, onu cesaretlendirerek ona destek olur. Bunun üzerine özne, edim aşamasına geçer. Çeşitli el ürünleri yaparak turistlere satar ve para kazanır. Böylelikle özne, bir dönüşüm geçirerek durum öznesinden edim öznesine bürünür. Artık, onun için bir engelleyici söz konusu değildir. Öykünün sonunda özne, gönderici işlevi de üstlenir. Köylüleri etkileyerek paraya, elektriğe ve suya ulaşmalarını sağlar. Köylü de meydana yapılan çeşmeye öznenin adını vererek onu onurlandırır.

Bütün bu özellikleri ile Gökçen Kız Çeşmesi adlı öykünün tipik bir anlatısal metin özelliği gösterdiği söylenebilir. Kuzu (2004), incelediği öyküde dönüştürücü ögenin gerçekleşmediği, sonuç durumu ile başlangıç durumunun aynı özellikte olduğu, öznenin amacına ulaşamadığı sonuçlarına ulaşmıştır. Atan (2008), incelediği masalda onurlandırıcı deneyimin gerçekleştiğini belirtmiştir. Arıkan (2009) ve Çakır (2009) da inceledikleri anlatılarda dört aşamanın da gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi her anlatıda farklı sözdizimsel bilgilere ulaşılmaktadır. Bu öyküde ise hem özne durumdan edime doğru bir değişim göstermekte hem eyletim, edinç, edim

ve yaptırım aşamalarının hepsi gerçekleşmekte hem de yetilendirici, sonuçlandırıcı ve onurlandırıcı deneyimler oluşmaktadır.

Çalışmada, çocuklara yönelik yazılmış bir öykünün Greimas’ın eyleyenler modelindeki süreci yapısında barındırıp barındırmadığını ortaya koyma amaçlanmıştır. Bu açıdan incelenen öykünün Greimas’ın eyleyenler örnekçesindeki tüm süreçleri yansıttığı söylenebilir. Bu çalışma, çocuk edebiyatı ürünlerini incelemek için bir model niteliğinde düşünülebilir. Ayrıca metnin yüzey yapısını belirleyen çalışmaların metnin anlam evrenine ulaşmada kolaylık sağlayacağı söylenebilir.

Kaynakça

- ARIKAN, Seda (2009). “Göstergebilimsel Bir Çözümleme: Samuel Richardson’ın Pamelası.”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 13, S. 2, ss. 147-160.
- ATAN, Nurhayat (2008). “Tilki ile Yılan Metninin Göstergebilimsel Çözümlemesi.”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 2, ss. 221-245.
- ÇAKIR, Mustafa (2009). “Bir Göstergebilimsel Çözümleme: Daniel Defoe’nun Moll Flanders’i”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 13, S. 2, ss. 131-145.
- DAYIOĞLU, Gülten (1999). “Gökçen Kız Çeşmesi”, **Azat Kuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- GÜNAY, Doğan (2001). **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Doğan (2002). **Göstergebilim Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- İŞERİ, Kâmil (2000). “Yolcu ile Yılan Adlı Masalın Göstergebilimsel Çözümlemesi.”, **Ana Dili Dergisi**, S. 18, ss. 12-27.
- KIRAN, Ayşe Eziler ve KIRAN Zeynel (2003). **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- KUZU, Tülay Sarar (2004). “Greimas’ın Eyleyenler Modelinin Bir Durum-Kesit Öyküsündeki İşlerliğine İlişkin Göstergebilimsel Çözümleme Denemesi.” **Dil Dergisi**, S. 124, ss. 34-52.
- PROPP, Vlidamir Ja (2001). **Masalın Biçimbilimi**, (Çev. M. Rifat ve S. Rifat), Om Yayınevi, İstanbul.
- RİFAT, Mehmet (1999). **Gösterge Eleştirisi**, Kaf Yayıncılık, İstanbul.
- VARDAR, Berke (1998). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Kitabevi, İstanbul.
- YÜCEL, Tahsin (1999). **Yapısalcılık**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

AN ANALYSIS OF “GÖKÇEN KIZ ÇEŞMESİ” CHILDRENS’ STORY ACCORDING TO GREIMAS’ ACTANT MODEL

Zeynep ÇETİNKAYA*

Abstract

While analyzing a text, it is necessary to consider about the surface structure of a text to understand the deep structure of it. In this study, determining of surface structure of “Gökçen Kız Çeşmesi”, which is a children’s story, according to Actants model of Greimas was aimed. The flow sheet of the narrative and the relations between actants were obtained by seperating the story to segments. These results were observed: “subject changes from stative subject to performance subject”, “manipulation, competence, performance and sanction phases occur in flow sheet of a narrative” and “ability-enhancing, concluding and honorific experiences also occur.”

Key Words: Greimas, surface structure, actants model, narrative shema, children’s story

* Assist. Prof. Dr.; Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Turkish Language Teaching